

कार्यान्वयनमा सम्लग्न सरकारी निकायहरु र सहयोगी संस्थाहरु

जल तथा उज्ज्ञान आयोगः

बागमती नदीमा बाढीको पूर्वानुमान तथा पूर्व सुचना प्रणाली स्थापनाको कार्य आयोगमार्फत अधि बढाइएको छ । यसका साथै नदी क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनका लागि जलाधार संगठनको निर्माण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ । आयोगमार्फत बागमती नदी जलाधार क्षेत्रको गुरुस्योजना निर्माणको कार्य हुनेछ जसअन्तर्गत नदीमा पानीको गुणस्तर अनुगमन प्रणालीको स्थापना हुनेछ ।

सिंचाई विभागः

आयोजना कार्यान्वयनका क्रममा नदीको उपल्लो भागमा धाप बाँध निर्माण गर्ने र नाम्मती बाँधको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विस्तृत डिजाइन गर्ने योजना छ ।

अधिकारी सम्पन्न बागमती सञ्चयता एकीकृत विकास समिति:

यो समितिको मात्रात्तमा निम्नलिखित कार्यक्रमहरु सञ्चालन भइरहेका छन् ।

जलाधार व्यवस्थापन (प्याकेज १):

बागमती नदीको बहावमा शिवपुरी-नागार्जुन क्षेत्रको जलाधार व्यवस्थापनले अह भूमिका खेले भएकोले आयोजनाले जलाधार क्षेत्रको खेती गरिएको तर पहिरो जावसक्ने कारिब १२.५ हेक्टर भिरालो जग्गामा भूख्य रोक्ने, वैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था गर्ने, जैविक खेती तथा पर्यावरण पर्यावरण प्रवर्द्धनका साथै वन स्रोतमा आश्रित स्थानीयलाई वैकल्पिक पेसा व्यवसाय विकास गर्ने लगायतका जलाधार व्यवस्थापनका कार्यहरु पहिचान गरी कार्यान्वयन सुरु गरिएको छ ।

वर्षातको पानी संकलन तथा पुर्नभरण (प्याकेज २):

यस प्याकेज अन्तर्गत आयोजनाले आयोजना क्षेत्र भित्र बागमती नदी किनारा वरपरका २५०० घरधुरीमा वर्षातको पानी संकलन प्रविधि स्थापना गर्ने छ । यसरी वर्षातको पानी संकलनका क्रममा जमिन मुनिको पानीको सतह स्थिर गर्ने पुर्नभरण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा सामाजिक परिवालन (प्याकेज ३):

यस प्याकेज अन्तर्गत जनघेतना अभिवृद्धिको माध्यमबाट आयोजनामा जनसहभागीता बढिगर्ने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा नमूना कार्यहरु अधि बढाउन सहयोग गर्ने तथा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि नागरिक समाजको सामनेदारी सुनिश्चित गर्ने कार्यहरु गरिनेछन् । यसका लागि आवश्यक सञ्चालन सार्वत्रिक सम्बन्धी कुनै पनि विषयमा प्राप्त हुने सल्लाह तथा उजुरी उपर उचित कारबाहीका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।

नदी किनारा व्यवस्थापन:

बागमती नदी किनाराको व्यवस्थापन गरी दुवै किनारामा मौजुदा सडक र नदी किनार क्षेत्रलाई सफा, आकर्षक बनाई पर्यटकीय र मनोरन्जनस्थलको रूपमा विकास गर्ने कार्य सुरु भएको छ । यसका लागि निर्माण पक्षसँग सम्झौता भई कार्य सुरु गरिएको छ । यस अन्तर्गत साइकल लेन, पैदलमार्ज, व्यवस्थित पार्क, किरिया घरहरूको निर्माण हुनेछ । त्यसैगरी गोकर्णदेखि सिनामगल सम्मको ७ किमी क्षेत्रमा ११ वटा होचा बाँधहरू (Weir) हरूको निर्माण हुँदैदै ।

यसको साथै आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आयोजना व्यवस्थापन इकाई तथा आयोजना सुपरिवेक्षण इकाई गठन गरिएको छ । यी इकाईहरूलाई सुदूर बनाउन राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शहरु नियुक्त गरिएका छन् । जसले निर्माणको काम र जलाधार क्षेत्रमा आधारित संगठन बनाउन पनि सहयोग गर्नेछन् ।

कार्यविधि

यस आयोजना अन्तर्गत गरिने सबै कामहरु लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिताका सिद्धान्त अनुरूप गरिने छन् । यसका लागि आयोजनाले सरोकारवालाहरूसँग प्रभावकारी संवादका लागि आवश्यक प्रक्रिया अपनाउने छ । साथै आयोजना सम्बन्धी कुनै पनि विषयमा प्राप्त हुने सल्लाह तथा उजुरी उपर उचित कारबाहीका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।

सम्पर्क

अधिकारी सम्पन्न बागमती सम्यता एकीकृत विकास समिति

बागमती सुधार आयोजना

जौरीधाट, गुहेश्वरी काठमाडौं ।

फोन: ८४७५७०३, ८४८६४६५, ८४८८८९५

फ्याक्स: ८४८८८८८८८

इमेल: hpcidbcoffice@gmail.com

www.bagmati.gov.np

नेपाल सरकार

सहरी विकास मन्त्रालय

बागमती सुधार आयोजना

सक्षिप्त परिचय

Bagmati River Basin Improvement Project (BRBIP)

१. परिचय

काठमाडौं उपत्यकाको धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र वातावरण लगायत विविध पक्षमा बागमती नदीको विशेष स्थान छ । यो नदी उपत्यकाको सम्प्रताको परिचायक पनि हो ।

महाभारत पर्वत श्रृङ्खलाको शिवपुरी नागार्जुन क्षेत्रबाट सुरु भएर बग्ने बागमती नदीको बागदार देखि चौभार सम्मको लम्बाई करिब ३५ किमी छ । बागमती नदीको उपत्यकाभित्रको जलाधार क्षेत्र करिब १४७ वर्ग किमी रहेको छ । वर्षाको मौसममा नदीमा सरदर २७४ क्युसेक र सुखायाममा सरदर १६ क्युसेक पानी बग्ने गरेको छ । काठमाडौं उपत्यकामा वर्षाको सरदर ११०० मिमि पानी पर्दै, योमध्ये पनि वर्षायाममा मात्रै २० प्रतिशत पानी पर्दै जुन बागमतीको बहावको झोत हो । नदी प्रणालीमा मिसिए मूलहरू पनि यही वर्षामा विर्भर छन् ।

बागमती नदीमा मूळ रुपमा ७ वटा सहायक नदी र पाँचवटा खोलाहरू मिसिएका छन् । यसमा बागमती, विष्णुमती, धोबीखोला (सद्मती), मनहरा, नखुखोला, बल्खु र दुक्चा (इच्छुमती) मिसिएका छन् । त्यसैगरी गोदावरी, हनुमत्ते, साइला, महादेव र कोइकु खोलाको निकास पनि बागमतीमै मिसिन्दै ।

विगत केही दशक यता काठमाडौं उपत्यकाको जलवन्दनत्वमा तीव्र बढि हुँदै गएको छ । यहाँको बार्षिक बढिदर ४ प्रतिशत भन्दा माथि रहेको छ । सन् २०१६ को अन्तमा उपत्यकाको जलसंख्या करिब ३५ लाख हुने अनुमान यसअधि नै प्रक्षेपण गरिएको थिए । यसरी बढेको जलसंख्याको चाप स्वभाविक रुपमा यहाँको वातावरण र प्राकृतिक स्रोतहरूमाथि परिरहेको छ । नदी क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापनको कमिका कारण नदीमा पानीको मात्रा, पानीको गुणस्तर, नदी क्षेत्रको वातावरण र महत्वपूर्ण संरचनाहरूको संरक्षणमा समैत जटिल समस्या देखिन थालेका छन् ।

यिनै समस्याहरूलाई मध्यनजार गरी नेपाल सरकारले सरकारी लगानीका साथै प्रशियाली विकास बैंकको ऋण तथा अनुदान अन्तर्गत बागमती सुधार आयोजना (Bagmati River Basin Improvement Project-BRBIP) कार्यान्वयन गरिरहेको छ । यस आयोजनाको कार्यान्वयन नै निकाय सहरी विकास मन्त्रालय हो । आयोजनाको कार्यान्वयन तहमा अधिकार सम्पन्न बागमती सम्यता एकीकृत विकास समिति, जल तथा उर्जा आयोग र सिंचाई विभाग सम्पन्न छन् । विसं २०७१ (सन् २०१४ अग्सिल) मा कार्यान्वयन सुरु गरिएको यस आयोजना अन्तर्गतका सबै कामहरू विसं २०७७ (सन् २०२१) सम्ममा पुरा गरिने लक्ष्य लिइएको छ ।

आयोजनाको कार्यक्षेत्र

बागमती सुधार आयोजनाले बागमतीको उपत्यको भाग अर्थात सिनामंगलभन्दा माथिको भागहरूमा गतिविधिहरू सञ्चालन गरिरहेको छ । यसले शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जमा जलाधार व्यवस्थापनको कार्य र धाप बाँधको कार्य गरिरहेको छ भने सामाजिक परिचालनका कार्यहरू गोकर्णश्वर नगरपालिकाका बागमतीर्ण जोडिएका १३ वटा बडाहरू, कावेश्वरी मनहरा नगरपालिकाका ८ वटा बडाहरूमा सञ्चालन गरिरहेको छ । त्यसैगरी यी कार्यहरू काठमाडौं महानगरपालिकाका ६ वटा बडाहरूलाई समेटेर सञ्चालन गरिएको छ । बागमती किनारा सौन्दर्यकरण गर्ने कार्य गोकर्णदेखि सिनामंगल क्षेत्रमा भइरहेको छ । यस क्रममा बागमती नदीको सम्पूर्ण क्षेत्रहरूमा बाढी पूर्वानुमान तथा पूर्व सूचना प्रणाली स्थापनाको कार्य अधिकारीहरूको छ ।

आयोजनाको लागत

यो आयोजनाको कुल लागत ३ करोड ६० लाख अमेरिकी डलर (३६ मिलियन डलर) रहेको छ, यो रकममध्ये नेपाल सरकारले १६.७ प्रतिशत बेहोरेछ भने बाँकी रकम एडिबीको ऋण (७०.८ प्रतिशत) र अनुदानबाट (१२.५ प्रतिशत) बेहोरेन्ने छ ।

लक्षित उपलब्धीहरू

आयोजनाले विभिन्न कार्यहरू साफेट बागमती नदीमा आवश्यक जलस्तर कायम गर्ने लक्ष्य लिएको छ । नदी क्षेत्रको वातावरण सुधार र बाढी व्यवस्थापन आयोजनाको प्रमुख उद्देश्य हो । एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन (Integrated Water Resource Management-IWRM) का सिद्धान्त अनुसुप्त काम गर्ने यस आयोजनाबाट निम्न उपलब्धीहरूको अपेक्षा गरिएको छ ।

- १) जलसहभागिताको आधारमा नदी क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्नका लागि आवश्यक दक्षता र पढ्दूति स्थापित गर्ने,
- २) गोकर्णदेखि सिनामंगलसम्मको सहरी क्षेत्रमा नदी किनाराको वातावरण सुधार तथा नदी किनारालाई व्यवस्थित र सुन्दर बनाउने,
- ३) नदीको उपलब्ध जलाधार क्षेत्रमा पानीको भन्दारण क्षमता बढाउने तथा वातावरण संरक्षण गरी सुखा याममा नदीमा पानीको मात्रा र गुणस्तर सुधार गर्ने,
- ४) बागमती नदीमा बाढी पूर्वानुमान (Flood Forecasting) र पूर्व सूचना प्रणाली (Early Warning System) स्थापना गर्ने ।
- ५) सरोकारवालाहरूसँग सम्वाद र सहभागितामा आयोजनाका कामहरूलाई प्रभावकारी र सुव्यवस्थित बनाउने ।

मूल्य गतिविधि

यी उपलब्धी प्राप्तिका लागि यस आयोजनाले अधिकारीहरू यस प्रकार छन् ।

- १) एकीकृत र सहभागितामूलक नदी क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक प्रणाली स्थापना र ढागता विकासका कार्य गर्ने ।
- २) एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि सहरोग पुग्ने खालका कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाका लागि पहल गर्ने
- ३) जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि सांगठनिक संरचनाहरूको समन्वयात्मक ढाँचा तयार पार्ने

- ग) नदी क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि सरोकारवालाहरूलाई परिचालन गर्ने तथा सहभागिता बढाउने
- घ) आयोजना क्षेत्र अन्तर्गतका नदी किनाराका संगठनहरूको प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक कार्यहरू गर्ने,
- ड) आयोजना क्षेत्र अन्तर्गत व्यवस्थापन एकीकृत र सम्बन्धी सबै जानकारी एकै ठाउँमा रहने गरी जलस्रोत सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने,
- च) जलस्रोतको एकीकृत व्यवस्थापन गर्नका लागि आवश्यक निर्णय लिन सहयोग पुऱ्याउने पढ्दितिको स्थापना गर्ने,
- छ) नदीमा पानीको गुणस्तरको प्रभावकारी अनुगमन गर्नका लागि आवश्यक सूचना सञ्जालको स्थापना गर्ने,
- ज) नदी क्षेत्रको एकीकृत र सहभागितामूलक व्यवस्थापनका लागि १५ वर्षे गुरुसोजाना तयार गर्ने ।

२) सहरी क्षेत्रमा नदी किनारको वातावरण सुधार गर्ने ।

- क) गोकर्णदेखि सिनामंगलसम्म नदीको दुवैतिर (७ किमी) क्षेत्रमा विभिन्न संरचना तथा मनोरञ्जन स्थलहरू विरामांग गर्ने, नदीको जल प्रदूषण कम गर्ने आवश्यक कार्य गर्ने ।
- ख) आयोजना क्षेत्र भित्र फोहरमैला व्यवस्थापन नमूना कार्यक्रमका लागि सहयोग गर्ने,
- ग) आयोजना क्षेत्र भित्रका नदी किनारामा बलेका संरचना र तिनको व्यवस्थापनका लागि सरोकारवालाहरूलाई बढी जिम्मेवार बनाउने,
- घ) लैंगिक समाजता र समाजिक समवेशीकरण सुनिश्चित गर्ने आवश्यक कार्ययोजना तजुँमा गरी लागु गर्ने,
- ड) बागमती नदी क्षेत्रमा संरक्षण र सुरक्षाका लागि सांगठनिक संरचनाहरूको प्रोत्साहित गर्ने,

- च) आयोजनाको कार्यक्षेत्र भित्र नदी क्षेत्रका वासिन्दाहरूबीच जनचेतना अभिवृद्धिका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, सरोकारवालाहरू र आयोजना बीचको सम्बाद प्रकृया प्रभावकारी बनाउन कार्ययोजना विरामांग गरी लागु गर्ने,
- छ) नदीको वातावरण संरक्षण एवं फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापनका लागि संगठित सरोकारवालाहरूलाई बढी जिम्मेवार बनाउनका साथै आवश्यक नीतिगत र कानूनी व्यवस्थाका लागि पहल गर्ने ।

३) नदीको उपलब्ध जलाधार क्षेत्रमा पानीको संकलन तथा जलाधार व्यवस्थापन गरी सुख्खा सम्बाद नदीमा पानीको मात्रा र गुणस्तर सुधार गर्ने ।

- क) सुख्खा याममा बागमती नदीमा पानीको वाहार बडाउन शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जभित्र पर्ने बागमती नदीको माथिल्लो भाग धापमा ८ लाख ५० हजार घनमिटर पानी संकलन गर्ने क्षमता भएको धाप बाँध विरामांग गर्ने,
- ख) बागमती नदीको मुहान क्षेत्रमा करिब २० लाख घनमिटर पानी भण्डारण गर्ने क्षमताको नाममती बाँधको विस्तृत अध्ययन गरी डिजाइन गर्ने ।
- ग) आयोजना क्षेत्रभित्रका नदी वरपरका दुई हजार धाँचसप्त घरहरूमा वर्षाको पानी संकलन गर्ने प्रणाली जडाउने, भूमिगत पानीको पुनर्भरणको व्यवस्था गर्ने,
- घ) बागमती जलाधार क्षेत्रमा एकीकृत तथा जलसहभागितामूलक जलाधार व्यवस्थापन कार्यहरू गरी स्थानीय बासिन्दाको जीविकोपार्जन, उर्जा, कृषि, तथा वन संरक्षण कार्यमा सुधार गर्ने ।
- ङ) शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रमा सेती गरिएको तर पहिरो जान सक्ने करिब १२.५ हेक्टर भित्रले जग्मामा भू-क्षय रोक्ने साथै जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र विकासका लागि अन्य कार्यहरू गर्ने ।
- ४) बागमतीमा बाढीको पूर्वानुमान गर्ने र पूर्व सूचना प्रणाली स्थापना गर्ने ।
- ५) सरोकारवालाहरूसँग सम्बाद र सहभागितामा आयोजनाका कामहरूलाई प्रभावकारी र सुव्यवस्थित बनाउने ।

View of Main Dam and Spillway